

Висновки... Отже, підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що інтермедійні технології є надзвичайно потужним, дієвим і корисним засобом у підготовці майбутніх вчителів мистецьких дисциплін. Більше того, інформаційна компетентність сучасного вчителя мистецтв стає необхідною складовою його загальної професійної компетентності.

Література

1. Державна програма інформатизації освіти // Освіта України. – 2007. – № 10.
2. Драйден Гордон, Вос. Джанет. Революція в обученні. Научить мир учиться по-новому. М.: "Парвинэ", 2003. – 670 с.
3. Олійник В.Ф. Практичний курс нотного письма на персональному комп'ютері / В.Ф. Олійник: навч.-метод. посібник. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – 116 с.
4. Суховірський О. В. Вивчення рівня інформаційної підготовки вчителів початкової школи України / О. В. Суховірський. – Інформатизація освіти України : Європейський вимір : Матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (14-17 травня 2007року). – Київ – Кам'янець-Подільський, 2007. – 232 с.
5. Тимошенко Н. П. Взаємодія загально педагогічних та музично-педагогічних вмінь в діяльності педагога-музиканта / Н. П. Тимошенко : Українське музикознавство : (Респ. міжвід. наук.-метод. посібн.) / Редкол. : Котляревський І. А. (голова) та ін. – К. : Муз. Україна, 1990. – [Вип.] 25. – 160 с.

Анотація

У статті розкрито зміст та призначення комп'ютерних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музики та образотворчого мистецтва. На основі аналізу навчальних та художніх можливостей використання графічних та звукових програм пропонуються шляхи і методи практичного впровадження комп'ютерних технологій у навчальний процес.

Аннотация

В статье раскрыто содержание и назначение компьютерных технологий в процессе профессиональной подготовки будущих учителей музыки и изобразительного искусства. На основании анализа учебных и художественных возможностей использования графических и звуковых программ предлагаются пути и методы практического внедрения компьютерных технологий в учебный процесс.

Подано до редакції 06.04.2009.

Рекомендовано до друку канд. пед. наук, проф. Гуральник Н.П.

© 2009

Гребенюк Н.А.

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА В ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Згідно вимог Болонської декларації зараз в Україні відбувається активне реформування професійної освіти, сутність якого полягає у переході від парадигми навчання до парадигми освіти. Основне завдання сучасної вищої освіти полягає в створенні умов для формування і розвитку загальноосвітньої, фахової, комунікативної компетенції майбутніх спеціалістів та забезпечення їх конкурентноспроможності. Досягнення даної мети є неможливим лише шляхом трансформації від викладача до студента знань в готовому вигляді. Необхідно сформувати у молоді усвідомлену потребу у самоосвіті, розвинути механізм самоорганізації розумової діяльності, творчого потенціалу і професійного мислення, тобто перевести студента з пасивного споживача знань в активного їх творця, який стає спроможним сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її рішення, прорахувати оптимальний результат і довести його правильність. А основний засіб для вирішення названих завдань ми вбачаємо в ефективній організації самостійної пізнавальної діяльності студентів.

Отже, з огляду на сказане, самостійна робота є не лише важливою формою навчання у вузі, а й повинна стати його основою. Зазначимо, що самостійна робота студентів буде ефективною лише за умов її кваліфікованої організації та реалізації в освітньому процесі у вигляді цілісної системи, яка охоплюватиме всі етапи навчання у вузі. Це передбачає принциповий перегляд організації всього навчально-виховного процесу, який необхідно будувати, орієнтуючись на активні методи оволодіння знаннями, формуючи у студентів уміння навчальної праці, творчого застосування здобутих знань, здатності до саморозвитку і, як результат, вміння адаптуватися до майбутньої професійної діяльності згідно вимог сучасного ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Проблема організації самостійної пізнавальної діяльності студентів є однією з найактуальніших у професійній педагогіці. Її вивченню присвячено велику кількість досліджень, аналіз яких дозволяє констатувати, що більшість дидактів розглядають самостійну роботу студентів як одну з форм організації їх навчально-пізнавальної діяльності і як засіб її активізації. При цьому в якості основних функцій самостійної діяльності вчені відмічають якісне засвоєння теоретичних знань, формування умінь і навичок самостійної роботи, потреби в систематичному поповненні та поновленні знань, оволодіння раціональними прийомами самоосвіти.

Питанню планування та організації самостійної роботи студентів присвятили свої дослідження А.Алексюк, С.Архангельський, Ю.Бабанський, Р.Гуревич, Б.Єсипов, В.Козаков, І.Лернер, П.Підкасистий, М.Сметанський, Т.Шамова та ін. Ці автори розкривають загальнодидактичні, психологічні, організаційні, методичні та інші аспекти цієї діяльності. Проте особливої уваги, на наш погляд, потребують питання мотиваційного, процесуального, технологічного забезпечення самостійної аудиторної та позааудиторної пізнавальної діяльності студентів. На педагогічні основи організації самостійної роботи студентів вказується в дослідженнях В.Кобзарьова, О.Рогової, Г.Гнитецької. Автори Л.Клименко, Г.Романова, А.Цюприк, І.Шимко розглядають проблеми керівництва аудиторною і позааудиторною самостійною діяльністю студентів. Крім того, їх дослідження доводять, що самостійна пізнавальна діяльність дозволяє успішно формувати свідомість, зміцнювати знання, підвищувати мотивацію навчання, вдосконалювати професійні вміння і навички, розвивати у студентів пізнавальні здібності, потребу ефективно підвищувати свій освітній рівень, виховувати культуру розумової праці. Про формування навичок самостійної навчальної діяльності йдеться в працях І.Бабанової, С.Борисюка, Н.Ликової, О.Маслова, О.Рогової, М.Сичової, О.Яхно та ін.

Внаслідок аналізу стану проблеми на практиці нами було виявлено, що в повсякденній діяльності викладача найбільш недоліків зустрічається саме в організації і проведенні самостійної роботи студентів. На це вказують і дослідження В.Володька, Б.Єсипова, Т.Іванової, П.Підкасистого, М.Солдатенка, М.Штокало та інших науковців, які називають причинами цих недоліків недостатню сформованість у студентів навичок самостійної пізнавальної діяльності, низький рівень володіння викладачами методикою організації такого виду діяльності, відсутність певної системи в діяльності викладача по прищепленню студентам умінь і навичок самостійної роботи, неправильне співвідношення репродуктивних і творчих самостійних робіт у навчально-виховному процесі вузу тощо.

Отже, незважаючи на великий обсяг наукової літератури з проблеми формування самостійної пізнавальної діяльності студентів, питання організації самостійної роботи, її планування, форм і методів проведення, системи контролю результатів залишаються найактуальнішими в практиці вузівської освіти і потребують подальшого дослідження, особливо з огляду на сучасну освітню систему (диверсифікація вищої освіти, введення освітніх стандартів тощо).

Формулювання цілей статті... У відповідності до тенденцій розвитку європейської освіти у вузі значно скорочується кількість аудиторних годин. Відповідно збільшується час, передбачений на самостійну пізнавальну діяльність студентів. Саме цей факт обумовлює, що традиційні взаємовідносини викладача і студента втрачають свою актуальність і змінюються в бік розширення сфери самостійності останнього.

Ця проблема є важливою і актуальною, а її практичне рішення, на нашу думку, представляє собою одну з перспективних ліній розвитку всієї освіти, оскільки формування у студента усвідомленої потреби в самостійному прагненні до професіоналізму, розвиток механізму самоорганізації розумової діяльності, творчого потенціалу і професійного мислення, створення умов для самостійного здобуття знань, умінь і навичок їх застосування на практиці є головним засобом якісної підготовки майбутнього фахівця. Тому важливою формою навчання у вузі в сучасних умовах стає самостійна робота студентів, а основний акцент робиться на розробку її змісту, формування умінь і навичок.

Мета даної статті показати, що пріоритетна роль в організації самостійної пізнавальної діяльності студентів належить викладачам. Саме педагоги повинні створювати атмосферу підвищеного психологічного комфорту, що, в свою чергу, позитивно впливатиме на процес формування загальнонавчальних умінь і навичок, а також таких рис особистості студента, як самостійність, пізнавальна активність, творче відношення до праці.

Виклад основного матеріалу дослідження... Істотне підвищення вимог до об'єму фундаментальних знань та рівня професійної компетентності випускників вузів потребує нових підходів до організації вузівського освітнього процесу, важливою ланкою в якому є процес організації і управління самостійною пізнавальною діяльністю студентів. Самим життям доведено, що тільки ті знання, до яких студент прийшов самостійно, завдяки власному досвіду, думці та діям, стають справді міцним його здобутком. Саме тому, вища школа поступово переходить від трансляції навчальної інформації у готовому вигляді до керівництва самостійною пізнавальною діяльністю студентів, формування у них досвіду самостійної навчальної роботи.

Основна ідея управління процесом самостійної роботи студентів полягає в необхідності так організувати цей процес, щоб студенти, виконуючи завдання, не просто розширювали знання, отримані ними на аудиторних заняттях, але шляхом самостійного пошуку оволодівали методами наукового пізнання, формували вміння займатися самоосвітою, розвивали інтерес до творчого підходу в своїй навчальній діяльності і, тим самим, виробляли чи вдосконалювали у себе якості, властивості, риси характеру, які є важливими для успішного виконання професійних функцій. Таким чином, головним в стратегічній лінії організації самостійної роботи студентів у вузі є не оптимізація її окремих видів, а створення умов високої активності, самостійності і відповідальності студентів в аудиторії та поза нею в процесі всіх видів навчальної діяльності.

Вирішальна роль в цьому процесі належить викладачу, домінуючим напрямком діяльності якого повинно стати встановлення міцної співпраці між ним і студентами, що є основою високої результативності в отриманні знань, умінь і навичок. Співучасть викладача в пізнавальній діяльності студентів, спільне планування самостійної роботи з урахуванням найдрібніших її нюансів неодмінно сприятимуть підвищенню якості навчання. Справжній педагог повинен чітко усвідомлювати, що має працювати не з абстрактною аудиторією слухачів, а з кожною конкретною особистістю, створюючи умови для забезпечення максимального і всебічного розвитку всіх її здібностей, враховуючи її сильні і слабкі сторони, індивідуальні схильності з метою побачити і розвинути найкращі якості своїх студентів.

Успішне спілкування і взаємодія педагога і студентів, врахування їх індивідуальних особливостей, специфіки потреб і можливостей допомагають найбільш ефективно вирішити проблему організації самостійної пізнавальної діяльності. Під співпрацею слід розуміти спільну діяльність учасників навчального процесу, направлену на досягнення єдиних цілей, однією з яких може бути формування навичок самоорганізації студента з огляду на його самостійну навчальну діяльність. Очевидним є те, що чим вище рівень організації співпраці студента і педагога, тим успішніше відбувається освітній процес.

Можливими є два основних напрямлення побудови навчального процесу на основі самостійної роботи студентів. Перший – це збільшення ролі самостійної роботи в процесі аудиторних занять. Реалізація цього шляху потребує від викладача розробки методик і форм організації аудиторних занять, здатних забезпечити високий рівень самостійності студентів, та поліпшення якості їх підготовки. Варто зазначити, що для активного володіння знаннями в процесі аудиторної роботи необхідно щонайменш розуміння навчального матеріалу, але найбільш оптимально – його творче сприйняття. Тому сучасний педагог не може виконувати лише звужені функції, тобто зводити їх виключно до пояснення нового матеріалу та оцінки рівня знань студентів. Початковим і найбільш важливим етапом викладацької діяльності є намагання зацікавити студентів навчальною дисципліною. Другий шлях – підвищення активності студентів по всіх напрямленнях самостійної роботи в позааудиторний час. Реалізація цього напрямку роботи стикається з рядом труднощів. В першу чергу, це стосується неготовності більшості студентів, а також викладачів, причому як в професійному, так і в психологічному аспектах. Також варто зазначити, що на позааудиторну роботу відводиться половина всього навчального часу студента, проте ця норма не завжди витримується. Кількість і об'єм завдань на самостійну роботу часто визначається викладачем за принципом – чим більше, тим краще. Не завжди виконується експертна, тобто обґрунтована власним досвідом викладача, оцінка складності завдання і часу, необхідного на його виконання. Не завжди погоджено термін виконання домашніх завдань з різних дисциплін, що призводить до нерівномірності розподілу самостійної роботи за часом. Всі ці фактори підштовхують студента до формального виконання роботи, до списування і, як це не парадоксально, до зменшення часу, реально витраченого студентом на цю роботу. Багато навчальних завдань взагалі не налаштовані на активну роботу студентів, їх виконання часто може здійснюватися на рівні формальних дій, без творчого підходу і навіть без розуміння операцій, що виконуються. Отже, щоб розвинути позитивне відношення студентів до позааудиторної самостійної роботи, варто на кожному її етапі пояснювати мету роботи, контролювати розуміння її цілей студентами, поступово формуючи уміння самостійної постановки завдання і вибору мети.

З огляду на сказане зазначимо, що позбутися недоліків в організації самостійної роботи студентів можливо, якщо викладачі вузів будуть дотримуватися вимог і принципів її організації, вивчати і впроваджувати передовий педагогічний досвід.

Виділимо основні шляхи в напрямку ефективної організації самостійної пізнавальної діяльності студентів. Перший ми вбачаємо в її чіткому, раціональному плануванні. Його доцільно здійснювати окремо від офіційних навчальних планів і програм, оскільки використання жорсткої навчальної системи з її стабільним розкладом і навчальним планом, викладання предметів за єдиними навчальними програмами сприяють використанню таких форм і методів навчання, які залишають незначні можливості для творчої роботи як викладачів, так і студентів, що в свою чергу уповільнює процес формування особистості майбутнього фахівця або взагалі унеможлиблює цей процес. Такий організаційний план самостійної роботи повинен бути досить докладним і містити наступні розділи:

- перелік видів і форм самостійної роботи, що практикуються протягом всього терміну вивчення дисципліни;
- кількість та обсяг завдань для самостійної роботи;
- термін їх виконання;
- кількість і час проведення відповідних контрольних заходів.

Під час розробки плану доцільно надати експертну оцінку складності завдань і термінів їх виконання. Тільки за таких умов можна уникнути формального ставлення студентів до самостійної діяльності та чітко регламентувати час, який витрачається на виконання кожного завдання.

Не менш важливою складовою процесу організації самостійної пізнавальної діяльності студентів, на нашу думку, є фактор стійкої мотивації. Завдання викладача тут полягає в тому, щоб переконливо обґрунтувати і практично підтвердити необхідність і корисність самоосвіти, створюючи у студентів психологічне підґрунтя для їх плідної, активної діяльності. Найсильнішою мотивацією слід вважати підготовку до подальшої ефективної професійної діяльності. Тому обов'язок кожного викладача – створити умови для розвитку цільових і вольових установок, рефлексій, прояснення і прийняття цінностей. Важливо показати студентам, що готовність до безперервного пошуку нового, актуального знання, його зберігання, опрацювання і розповсюдження є однією з професійних компетенцій майбутніх спеціалістів. Отже, кінцевим результатом мотивованого роз'яснення студентам доцільності самостійної роботи в процесі навчання є чітке усвідомлення ними не того, що вони хочуть отримати, а як цього досягти, тобто орієнтованість не на процес, а на результат навчання. Саме такий підхід і є показником правильно сформованої і втіленої на практиці викладачем мотивованої аргументації.

Наступним компонентом організації самостійної діяльності студентів слід вважати її методичне забезпечення. Введення Болонської системи та активізація у вищій школі самостійної роботи студентів вимагають модернізації всієї навчально-методичної документації, розробки нових дидактичних підходів для глибинного самостійного засвоєння навчального матеріалу. У зв'язку з цим збільшується та частина роботи викладачів, яка знаходить відображення саме в навчально-методичній діяльності, метою якої є створення цілісного комплексу методичного забезпечення навчального процесу з урахуванням вимог часу і всіх елементів модернізації сучасної вищої освіти. На наш погляд, такий НМК повинен містити тексти лекцій, навчальні і методичні посібники, лабораторні практикуми, банки завдань, моделюючі та тренажерні програми, програми для самоконтролю, автоматизовані навчальні та контролюючі системи, інформаційні бази дисциплін тощо. Це дозволить організувати проблемне навчання, в якому студент є рівноправним учасником навчального процесу. Крім того, всі робочі програми з навчальних дисциплін доцільно доповнити окремими розділами з методичними вказівками щодо виконання програмного навантаження, цілей, завдань, кінцевих результатів курсу, головних напрямків самостійної роботи.

Ще одним важливим аспектом ефективної організації самостійної діяльності студентів є використання активних методів її контролю, який здійснюється безпосередньо викладачем і повинен відповідати багатьом принципово важливим вимогам. Функція контролю має особливе значення і повинна здійснюватися послідовно, наполегливо, а головне, своєчасно. Результати самостійної діяльності дозволяють судити про ефективність роботи студентів. Проте, роль викладача полягає в тому, щоб, застосовуючи різні види контролю, змушувати студентів до систематичної роботи з самостійного вдосконалення отриманих знань. При різних формах спілкування можуть бути присутні елементи довіри, відвертості, що дає можливість викладачу ближче познайомитися із студентом, з'ясувати його готовність і мотиви до самостійної діяльності. Саме при довірливому діалозі викладачу відкриваються труднощі в навчально-пізнавальній діяльності студента, що і є початковою умовою ефективної корекції цієї діяльності. Студент же має можливість реально оцінити свою роботу, усвідомити відповідальність за кінцевий результат в умовах психолого-педагогічного супроводу з боку викладача. По мірі розвитку готовності до самостійної діяльності студента функція контролю з боку викладача знижується і замінюється іншими формами, в тому числі і самоконтролем з боку самого студента. Також варто наголосити, що викладач повинен добре знати своїх студентів, їх індивідуальні особливості, сильні і слабкі сторони. При цьому, викладачу не можна обмежуватися знанням лише того, що засвоєно або не засвоєно даним студентом. Потрібно з'ясувати і індивідуальні особливості навчальної діяльності студента, і деякі особливості особистості: відношення до навчання взагалі, до своїх досягнень, невдач, до помилок, до процесу оволодіння знаннями, до даного предмету, інтереси, характерні прояви емоційно-вольової сфери в навчанні.

Отже, всі перераховані компоненти організації самостійної пізнавальної діяльності студентів, їх комплексне застосування викладачами допоможуть поліпшити якість навчання у вузі.

Висновки... Самостійна пізнавальна діяльність студентів є невід'ємною складовою сучасного навчально-виховного процесу, засобом оволодіння навчальним матеріалом, головним шляхом до самоосвіти, до формування розвинутої, творчої особистості, майбутнього висококваліфікованого фахівця.

Формування професійно необхідних якостей і рис характеру через розвиток навичок самостійної навчальної і дослідницької діяльності студентів потребує, щоб вона проводилася з перших днів вступу до вузу. Тому в системі навчального процесу вищої школи одночасно з обов'язковими видами навчання необхідно визначити і шляхи розвитку самостійної роботи, розробити продуману систему послідовної підготовки студентів до самостійного пошуку. Необхідно створити такі умови, щоб самостійна робота стала для студентів звичною справою, а творча діяльність і активний науковий пошук перетворилися на потребу. Цілеспрямована організація самостійної роботи студентів дозволяє створити необхідні умови для формування добросовісного відношення до навчальної діяльності, виховання почуття відповідальності, цілеспрямованості та ініціативності, дисциплінованості, самостійності і творчості, а також багатьох інших рис характеру, необхідних для подальшої професійної діяльності.

Проте, незважаючи на вагомі досягнення в організації самостійної пізнавальної діяльності, головною метою педагогів залишається постійне її вдосконалення, розширення методичної бази, посилення контролю за індивідуальною діяльністю студентів, підвищення власної професійної майстерності, зміцнення співпраці викладачів і студентів. Тільки за таких умов можна досягти максимальної якості нашої вищої освіти та ефективно адаптувати її до вимог сучасного європейського освітнього простору.

Література

1. Володько В.М., Дмитрик І.С., Іванова Т.В. Самостійна пізнавальна діяльність студентів: Методичні рекомендації. – К.: ІСДО, 1993. – 52 с.
2. Кустовський С.М. До питання про стан сучасної самостійної роботи у вищих навчальних закладах // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб.наук.пр. – Випуск 5. / Редкол.: І.А.Зязюн та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – С. 518-528.
3. Освітні технології. Навч.-метод.посіб. / О.М.Пехота, А.З.Кіктенко, О.М.Любарський. – К.,2003. – 225 с.
4. Сиротенко Г.О. Шляхи оновлення освіти. Науково-методичний аспект. – Х., 2003. – 96 с.
5. Солдатенко М.М., Сусь Б.А. Самостійна пізнавальна діяльність як найважливіша умова формування спеціаліста. // Вища і середня освіта. – 1994. – № 7. – С.39-44.

Анотація

У статті розглядаються основні шляхи ефективної організації самостійної пізнавальної діяльності студентів та роль викладача в цьому процесі.

Аннотация

В статье рассматриваются основные пути эффективной организации самостоятельной познавательной деятельности студентов и роль преподавателя в этом процессе.

Подано до редакції 09.04.2009.

Рекомендовано до друку канд. пед. наук, проф. Шкурко І.І.

© 2009

Ельбрехт О.М.

ЛЕКЦІЯ ЯК ФОРМА І МЕТОД НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Постановка проблеми у загальному вигляді... В умовах модернізації освіти посилюються вимоги до педагогічної діяльності викладачів вищих навчальних закладів. У зв'язку з цим постала потреба визначення шляхів підвищення ефективності форм і методів навчання. Провідною формою і методом навчання у вищій школі є лекція. Мета лекції – ознайомлення студентів з навчальною інформацією зі спеціальності; формування основи для засвоєння студентами навчального матеріалу та подальшої самостійної роботи. Вважається, що лекція більшою мірою є пасивним способом набуття знань: гальмуються самостійне мислення, унеможливаються самостійні заняття, знижується працездатність студентів. Проте лекційну форму навчання інколи важко замінити іншою. Тому важливою вбачається діяльність учених і викладачів-практиків з пошуку шляхів підвищення ефективності традиційних форм і методів роботи, також і лекції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Джерельна база з дослідження проблеми підвищення ефективності традиційних форм і методів навчання, серед яких найпоширенішим є лекція, представлена численними працями українських і зарубіжних учених-дидактів, а саме Ю.Бабанського, В.Бондаря, В.Галузинського, М.Данилова, М.Євтуха, Б.Єсипова, І.Лернера, О.Мороза, С.Самігіна, М.Скаткина, А.Ланге, П.Рамздена та ін.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає в аналізі підходів до застосування лекції – провідної форми і методу навчання у вищому навчальному закладі – задля з'ясування шляхів підвищення її ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження... Метод навчання – впорядкований спосіб взаємопов'язаної діяльності викладача і студента задля досягнення навчально-виховних цілей. Форма організації навчального процесу – спосіб організації, побудови й проведення навчальних занять, на яких реалізуються зміст навчальної роботи, дидактичні завдання і методи навчання. Вибір форм і методів навчання для застосування в будь-якій підсистемі освіти здійснюється з огляду на мету навчання, його зміст, рівень готовності суб'єкта до навчання, особливості дидактичних засобів, тривалість вивчення навчального матеріалу. Проблема форм і методів навчання у вищому навчальному закладі розглядається в ракурсі загальнодидактичної концепції форм і методів навчання. Проте соціальні функції вищої освіти, яка є підсистемою освіти дорослих, її професійне спрямування зумовлюють потребу модифікувати загальнодидактичні форми і методи навчання відповідно до особливостей цього ступеня освіти [1, с. 50-60].

Дискусії щодо доцільності застосування лекційного методу тривають роками, і все ж він залишається найуживанішим методом навчання у вищому навчальному закладі. Неважко зрозуміти, чому переважна більшість викладачів обгрунтовують доцільність його використання у викладанні будь-якої дисципліни: лекція є найбільш